

¹ Ярова Олена Борисівна, кандидат педагогічних наук, доцент

Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, Україна

Received October 8, 2013; Accepted October 28, 2013

Анотація. У статті розглядаються дидактичні підходи до організації навчання у початковій школі країн-членів Європейського Союзу. Аналізуються загальні тенденції оптимізації навчального процесу на сучасному етапі створення нового типу європейської початкової школи, серед яких найбільш поширеними є розширення автономії навчальних закладів у питаннях планування навчального року та вибору методів і засобів навчання, інтегративний підхід до організації змісту навчання, адаптація режиму навчання до індивідуальних життєвих ритмів і потреб учнів, залучення учнів до планування окремих уроків і власного процесу навчання, приділення уваги позашкільному навчанню. Рівність шансів, освітня свобода, дитиноцентризм, стандартизація змісту освіти, педагогізація новітніх технічних засобів навчання спрямовують розвиток початкової школи країн-членів Європейського Союзу у напрямі гуманізації навчального спілкування, підвищення якості початкової освіти, турботи про фізичне та емоційне здоров'я школярів, формування їхніх життєвих компетентностей, використання інноваційних технологій. Європейська початкова освіта обирає модель школи демократичного типу, що включає адаптивний підхід до організації навчального процесу, розвивальне та рефлексивне навчання, сприяє соціалізації учнів, об'єднує в родину дітей і дорослих, батьків і педагогів.

Ключові слова: початкова освіта, країни-члени Європейського Союзу, адаптивний підхід, міждисциплінарний підхід, методи навчання, рефлексивне навчання.

Постановка проблеми. На сучасному етапі освіта як стратегічний ресурс забезпечує успішний, динамічний та гармонійний розвиток суспільства. Будучи однією з найбільш важливих життєвих цінностей, пріоритетним фактором соціального та економічного розвитку, а також умовою збереження стабільності та сталого розвитку суспільства, освіта стає ключовим елементом глобальної конкуренції.

За таких обставин початкова школа як фундамент всієї системи освіти потребує сьогодні особливої уваги педагогів і політиків. У ході обговорення її теперішнього стану та майбутнього на передній план висуюються питання надання дітям можливості вчитися в

початковій школі поблизу місця проживання, реалізації інклюзії, упровадження інтеграційного підходу до викладання навчальних дисциплін, збільшення терміну навчання в початковій школі, поліпшення якості педагогічної освіти вчителів, реалізації нових моделей освіти. Зазначені проблеми підтверджують необхідність вивчення зарубіжного досвіду їх розв'язання з подальшим використанням позитивних результатів для розбудови національної початкової школи та інтеграції України в єдиний освітній простір.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання організації навчального процесу у початковій школі країн-членів Європейського Союзу аналізуються в досліджен-

нях Т. Бертрама (Tony Bertram), Т. Боланда (Theo Boland), А. Василюк, Дж. Дін (Joan Dean), В. Загвоздкіна, Л. Зязюн, І. Карбовничек, О. Кашуби, О. Кузнецової, Н. Лавриченко, О. Локшиної, Дж. Ле Мете (Joanna Le Metais), О. Овчарук, Е. Репіної, К. Саржан (Claire Sargent), А. Сбруєвої, Р. Табберера (Ralph Tabberer), М. Шабло та інших педагогів-компаративістів.

Фундаментальні праці Б. Вульфсона, А. Джуринського, З. Малькової розкривають історичні корені багатьох особливостей європейської початкової освіти, для якої сьогодні провідними тенденціями розвитку є: демократизація та автономія – прагнення початкової школи до самостійності; диверсифікація та диференціація процесу освіти – поява нових моделей початкових шкіл, нових освітніх програм, педагогічних та інформаційних технологій у навчанні (гнучкість форм і методів роботи, відмова від жорсткого планування навчального процесу); лібералізація – відкритість освітнього процесу, надання рівного права на освіту всім дітям, незалежно від їхніх пізнавальних можливостей, національності, соціального статусу батьків; гуманістична спрямованість процесу виховання – поява нових форм стосунків і взаємодії вчителя й учня [3].

Науковці звертають увагу на структурні особливості початкової школи (цикли, етапи), моделі європейської початкової школи (початкова школа як окрема інституція, початкова школа як інтегрована складова базової освіти, початкова школа об'єднана з дошкільним закладом), обов'язковий шкільний вік, навчальне навантаження учнів та учителів, сертифікацію по завершенні початкової освіти. Більш детального вивчення потребують дидактичні принципи та методи організації навчання у початковій школі Євросоюзу, що їх можливо застосувати у національній школі з метою підвищення якості освіти.

Отже, **метою статті** є проаналізувати дидактичні підходи до організації навчального процесу у сучасній європейській початковій школі.

Виклад основного матеріалу. Дослідження розвитку початкової школи у XXI столітті підтверджують, що країни Європейського Союзу на шляху створення єдиного освітнього простору закладають як підґрунтя для організації навчання у початковій школі принципи гуманізму, демократизації освіти, єдності навчання і виховання (громадянського, морального, естетичного, екологічного, гендерного), виховання здорової дитини, оптимізації навчально-виховного процесу, завданням якої є досягнення школярами високого рівня знань, умінь і навичок із допомогою вчителів-професіоналів. З метою досягнення державних освітніх вимог у процесі планування та організації навчання вчителі керуються такими принципами функціонування європейської початкової школи, як принцип рівності шансів, принцип дитиноцентризму та принцип освітньої свободи (або принципу автономії).

У більшості країн ЄС оновлені навчальні програми початкової школи періоду 90-х рр. XX ст. – початку XXI ст. зобов'язують учителів практикувати такі методи та технології навчання, які б забезпечили баланс між теоретичними знаннями, практичними вміннями та навичками самоосвіти. Перед початковою школою ставиться завдання використати «світ» дитини як кон-

текст для організації навчання через застосування методів співробітництва (cooperative learning) та відкриттів (exploration and discovery methods) на основі принципів інтеграції та диференціації.

Так, Національний курикулум початкової школи Ірландії (1999) наголошує на необхідності використання учителями різноманітних форм навчання учнів (індивідуальної, парної, групової, фронтальної) залежно від матеріалу та поставлених цілей. Вибір методів навчання здійснюється під впливом таких об'єктивних факторів, як кількість учнів у класі, кількість та якість засобів навчання, вік та рівень розвитку учнів тощо.

У відповідності з принципом автономії в Іспанії рада вчителів приймає рішення про стратегії навчання і принципи в кожній окремій школі. Слідуючи тому ж принципу, вчителі приймають рішення щодо застосування тих чи інших навчальних технологій, які б забезпечили одночасно досягнення задач курикулума і задоволення індивідуальних освітніх потреб учнів. [Eurydice. Levels of Autonomy and Responsibilities of Teachers in Europe / Arnaud Desurmont, Bernadette Forsthuber, Stephanie Oberheidt. - Brussels: Eurydice, 2008 – 88 p.].

Навчальний план Австрії для початкової школи є загальною рамкою, і вчителі самі приймають рішення щодо методів навчання та матеріалів. Зміст навчання в початковій школі Австрії організований за темами, однак останнім часом спостерігається тенденція надання переваги міждисциплінарному підходу до його організації. Керуючись принципом дитиноцентризму, вчителі надають навчальному процесу живого та стимулюючого характеру через використання таких технологій, як: навчання у процесі гри, відкрите навчання, проектне навчання, метод відкриттів, навчання за допомогою ІКТ.

В Італії свобода вчителів обирати методи навчання є невід'ємною частиною свободи освітніх послуг і гарантується Конституцією. Основними методичними підходами до організації навчання у початковій школі є розвиток дослідницьких умінь учнів, застосування методу відкриттів на основі особистого досвіду і знань, організація навчання в лабораторії, заохочення кооперативного й рефлексивного навчання.

На Кіпрі вчителі початкової школи під час викладання різних дисциплін навчального плану беруть до уваги такі принципи:

- принцип сприймання учнів як особистостей з певними потребами і талантами, які повинні бути реалізовані відповідним чином;
- принцип організації доброзичливого і мотивуючого навчального середовища, в якому кожна дитина буде мати шанс на успіх;
- принцип міждисциплінарності в організації змісту навчання з метою забезпечення наступності між початковою і середньою ланками освіти;
- принцип урахування індивідуальних особливостей учнів у ході визначення цілей уроку.

Національні курикулами Данії, Швеції та Фінляндії підкреслюють важливість формування компетентностей учнів початкових класів через вивчення міждисциплінарних тем. Навчальний процес організовується у такий спосіб, щоб надати можливість учням оволо-

діти формами пізнання і методами роботи над окремими питаннями. Вибір методів і предмета дослідження відбувається у співпраці між учителем та учнями. У навчальних планах зазначено, що викладання і методи роботи повинні розвивати пізнавальні навички учнів і стимулювати бажання вчитися, враховуючи їхню індивідуальність та значення соціальної взаємодії в процесі навчання.

Естонська початкова школа передбачає організацію навчальної діяльності учнів як в аудиторії, так і за межами класу (у шкільному саду, на природі, в музеї, в архіві, в центрі екологічної освіти, на підприємстві та у віртуальному середовищі). У ході планування та організації навчання обов'язково враховуються особливості перцептивних і когнітивних процесів учнів, їхні здібності, мовний та культурний досвід, інтереси, соціальний і сімейний статус, вік, стать, стан здоров'я. Навчальне навантаження учнів планується відповідно віку і здібностям, що дозволяє ефективно розподілити час між відпочинком та навчанням. Учні повинні мати можливість отримувати досвід з різних культурних областей; використовувати знання та навички в реальних ситуаціях; робити дослідження; набувати соціального досвіду у стосунках учень – викладач, учень – учень, учень – дорослий; використовувати сучасні та різноманітні методи і засоби навчання (у тому числі активні методи дослідження, проекти, навчальні екскурсії, усні та письмові джерела інформації, аудіо-та візуальні навчальні посібники, ІКТ тощо); виконувати диференційовані навчальні завдання, зміст і рівень складності яких дозволяють учням вчитися з відповідним зусиллям, беручи індивідуальність кожного до уваги.

Перед учителями початкової школи Франції сьогодні стоїть завдання не лише досягнути конкретних академічних результатів, а й створити такі навчальні ситуації, які б дозволили учням відчувати успіх у навчанні та самореалізуватися. З 1988 року у Франції шкільний план надає рекомендації для узгоджених колективних дій для планування спеціальних освітніх заходів, таких як шкільні екскурсії, культурні ініціативи, індивідуальна позакласна робота з учнями, які мають труднощі у навчанні.

Освітній процес у початковій школі Німеччини будується на використанні особистого досвіду учнів і призначений розширити їхні пізнавальні горизонти. Початкова школа залучає учнів до планування навчальної діяльності, проведення та оцінювання уроків. Учні заохочуються використовувати особистий досвід, знання, вміння і навички в якості основи для проведення занять. У різних ситуаціях навчання вони повинні навчитися обирати методи і засоби, форми соціальної взаємодії, місце роботи або знаряддя праці, керувати своєю діяльністю.

У навчальних програмах Греції особливий акцент робиться на міждисциплінарному підході до знань, і в цьому контексті створюється "гнучка зона міждисциплінарної та творчої діяльності" на основі досвіду учня шляхом організації різноманітних навчальних проектів. На державному рівні у Греції існує інститут шкільних консультантів, які систематично співпрацюють з учителями початкових шкіл у питаннях методики навчання, дидактичних підходів і принципів.

Початкові школи Англії, Шотландії та Уельсу організують навчальний процес за принципом диференціації, що визначається як надання освітнього досвіду відповідно потребам, можливостям і попередньому навчанню окремих учнів. Метою початкової освіти проголошено навчання як розвиток особистості, за реалізацію якого відповідальність покладено на педагогічний персонал. Урахування вікових особливостей, підтримка високої мотивації навчання, заохочення самостійного навчання, задоволення індивідуальних освітніх потреб учнів, формування почуття спільності і спільних цінностей, створення дружньої атмосфери спілкування та ситуацій успіху у навчанні, виховання незалежності і впевненості в собі, розвиток критичного й творчого мислення, використання широкого спектру навчальних технологій та дидактичних підходів – такі завдання ставляться перед британськими учителями у XXI столітті.

Вибір методів навчання у початковій школі Латвії обумовлений віковими та індивідуальними особливостями учнів. Серед методів навчання, найбільш часто використовуваних під час уроків, можна виділити такі, як: розповідь, обговорення, дискусія, виконання вправ, рольові ігри, метод проблемної ситуації, експеримент, проект. Широко практикуються навчальні екскурсії, індивідуальна робота та робота в групах. Починаючи з 1997/1998 навчального року, у школах Латвії було введено проектний тиждень з метою заохочення учнів та вчителів до використання проектно-технології, яка дозволяє вирішувати низку дидактичних завдань: формування в учнів навичок комунікації та роботи у команді для виконання завдань; розкриття творчого потенціалу учнів; зміна звичайної моделі навчання та практика нетрадиційних методів; підвищення мотивації навчання та ефективності засвоєння учнями програмного матеріалу.

У Литві з метою залучення учня до активного і свідомого навчання широкого розповсюдження в навчальному процесі набули інтерактивні методи навчання. Учитель створює умови для розвитку самостійного мислення учнів, активного тлумачення навчального матеріалу, встановлення зв'язків між новим і вже існуючим досвідом. Учні вчать активно співпрацювати один з одним і з учителем, спілкуватися з іншими людьми. Вони знайомляться з різноманітністю ідей, об'єктів, середовищ і технологій. Головна ідея щодо організації навчання полягає в тому, щоб навчальні матеріали та методи навчання заохочували учнів запитувати, шукати інформацію, досліджувати її, тестувати і застосовувати отримані знання, вирішувати проблеми і створювати нове. Початкова освіта використовує індивідуальні та групові форми роботи і методи, серед яких бесіди, дискусії, інтерв'ю, рольові ігри, моделювання, проектні роботи, розвідки (спостереження, експеримент) тощо.

Національна мінімальна навчальна програма на Мальті (National Minimum Curriculum, 1999) і Національна освітня програма (National Curriculum Framework, 2011) зазначають, що на рівні початкової освіти діти мають право на стимулююче, безпечне і доброзичливе освітнє середовище, в основу якого покладено ранній досвід дитинства. Початкова освіта на Мальті керується педагогікою, що сприяє повному

розвитку потенціалу дитини даного віку в різних аспектах навчання. Дійсно, початкова освіта в місцевих школах спрямована на всебічний розвиток дитини, дозволяє кожному окремому учневі засвоїти знання, навички і відносини, які сприяють прогресу від одного рівня освіти до іншого. Таким чином, початкова освіта формує в молодшого школяра потребу навчатися протягом усього життя.

Учителі початкових класів використовують різні методи організації навчання залежно від індивідуальних особливостей учнів, їхньої кількості, виду навчальної діяльності, типу та цілей уроку, наявних навчальних засобів. Учителі в перші три роки початкової школи використовують комбінацію підходів задля реалізації цілей навчальних програм та задоволення потреб учнів: оповідання, драматизація, дидактичні ігри та рольова гра. Застосування еkleктичного підходу сприяє досягненню цілей навчання, яке, у свою чергу, стає позитивним досвідом і мотивує активність учнів.

Учителі початкової школи Румунії продовжують використовувати традиційні усні методи навчання, такі як пояснення, розповідь, опис, бесіда, евристична бесіда тощо. Для навчання більшості предметів активно використовуються вправи, практичні роботи, дидактичні ігри, навчання через інсценування. У перших двох класах початкової освіти домінує гра як стимул розумового та фізичного розвитку і засіб адаптації учнів до вимог формальної освіти.

У країнах Європейського Союзу не існує єдиного підходу щодо використання домашніх завдань у початковій школі, хоча цей вид навчальної діяльності розглядається як метод закріплення матеріалу, контролю засвоєння знань, розвитку стратегій самоосвіти. У цьому питанні виокремлюються три групи:

– країни, в яких домашні завдання для учнів початкової школи є обов'язковою частиною навчального процесу (Кіпр, Фінляндія, Угорщина, Латвія, Мальта, Румунія, Словенія);

– країни, в яких не існує загальних рекомендацій щодо організації домашньої роботи учнів і рішення приймається школою або вчителем (Англія та Уельс, Нідерланди, Іспанія, Швеція);

– країни, в яких на рівні нормативних документів не практикуються домашні завдання у перші роки навчання (Естонія).

У рамках гуманістичної освітньої парадигми, яка сьогодні домінує на Заході, особливе місце у структурі початкової освіти відводиться альтернативним школам, для яких є принциповим будувати навчаль-

ний процес з орієнтацією на пізнавальні потреби дитини, а не на логіку наук і зовнішніх вимог. Прагнення та інтереси дитини в руслі цих ідей вважаються пріоритетними щодо цінностей і потреб суспільства. Альтернативні початкові навчальні заклади у країнах ЄС представлені вальдорфськими школами (Словаччина, Швеція, Данія, Австрія, Німеччина, Угорщина, Велика Британія, Нідерланди, Польща, Естонія, Італія, Іспанія, Португалія, Люксембург), школами Монтессорі (Ірландія, Нідерланди, Швеція, Італія), школами, що працюють за методикою Френе (Франція, Нідерланди, Словаччина, Італія, Бельгія), П'яже (Словаччина), за Дальтон-планом (Франція, Нідерланди, Чеська Республіка) та Йена-планом (Нідерланди, Швеція, Німеччина).

Висновки. Отже, аналіз рекомендацій у національних курикулах щодо організації навчального процесу у початковій школі дозволяє виявити єдині для усіх країн Спільноти дидактичні основи:

- автономія вчителів у виборі методів навчання на початковому щаблі;

- дитиноцентризм як спрямованість педагогічного процесу на утвердження в суспільстві ідеології самобутності і самоцінності дитинства;

- міждисциплінарний підхід в організації змісту навчання;

- зміна ролі педагога в освітньому процесі (від транслятора знань, умінь і навичок до посередника між учнем і навчальним предметом як елементом культури, консультанта, помічника в самостійному активному освоєнні нового змісту освіти);

- орієнтація на розвиток умінь учнів до пошуку нових знань, критичного аналізу та інтеграції інформації;

- поширення навчання у команді та взаємонавчання, що розвиває соціальні навички учнів і робить школу відкритою для суспільства;

- адаптивний підхід до організації навчання (вхідна діагностика індивідуального розвитку учнів, урахування їхніх психофізіологічних особливостей і навчальних потреб, коректна організація адаптаційного періоду при переході з початкової школи в середню ланку);

- включення учнів у процес планування, організації та оцінювання власної навчальної діяльності;

- поширення рефлексивного навчання (встановлення зв'язків між набутих та новим особистісним досвідом);

- інтеграція шкільного та позашкільного виховання та освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лавриченко Н. Сучасні моделі загальної середньої освіти в європейському вимірі / Наталія Лавриченко // Порівн.-пед. студії. – 2009. – № 2. – С. 25–36.
2. Локшина О. Оцінювання успішності учнів початкових шкіл у Західній Європі / Олена Локшина // Початкова школа. – 2002. – № 6. – С. 54–57.
3. Репина Э. В. Становление и развитие немецкой начальной школы [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Элла Владимировна Репина. - Ульяновск, 2006. - 19 с.
4. Шабло Н. Г. Состояние и основные направления развития начального образования в современной Франции [Текст] :

автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Николай Григорьевич Шабло. - Таганрог, 1999. - 17 с.

5. Desurmont A. Levels of Autonomy and Responsibilities of Teachers in Europe / Arnaud Desurmont, Bernadette Forsthuber, Stephanie Oberheidt. – Brussels: Eurydice, 2008. – 88 p.

6. EURYDICE (Network on Education Systems and Policies in Europe). Eurybase. The Information Database on Education Systems in Europe 2013.

7. Key Data on Learning and Innovation through ICT at School in Europe 2011. – Brussels : European Eurydice Unit, 2011. – 120 p.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Lavrychenko N. Current models of secondary education in the European dimension
2. Lokshyna O. Evaluation of student achievement in primary schools in Western Europe / Olena Lokshyna // Primary School. – 2002. – № 6. – P. 54-57.
3. Repina E. V. Forming and development of German primary school [Text] : Abstract. Thesis. ... Candidate of Ped. Sciences : 13.00.01 / Ella Vladimirovna Repina. – Ulyanovsk, 2006. – 19 p.
4. Shablo N. G. Status and guidelines of development of primary education in modern France [Text] : Abstract. Thesis. ... Candidate of Ped. Sciences : 13.00.01 / Nicholay Grigoryevich Shablo. – Taganrog, 1999. – 17 p.
5. Desurmont A. Levels of Autonomy and Responsibilities of Teachers in Europe / Arnaud Desurmont, Bernadette Forsthuber, Stephanie Oberheidt. – Brussels: Eurydice, 2008. – 88 p.
6. EURYDICE (Network on Education Systems and Policies in Europe). Eurybase. The Information Database on Education Systems in Europe 2013.
7. Key Data on Learning and Innovation through ICT at School in Europe 2011. – Brussels : European Eurydice Unit, 2011. – 120 p.

Yarova O.B. The Didactic Basis of Primary School in the European Union

Abstract. The article discusses teaching approaches at elementary school in the member-states of the European Union. It also analyzes the general trends of the learning process optimization at the present stage of creating a new type of European primary school. Among the most common tendencies are the extension of the educational institutions autonomy in planning the school year and choosing methods and means of education; interdisciplinary approach to learning content; adaptation of the learning mode to individual life rhythms and needs of students; student involvement in planning lessons and learning; paying attention to out-of-class education. Equality of opportunities, freedom of education, child-centered approach, standardization of educational content, and pedagogisation of innovative teaching aids direct the development of the primary school in the member-states of the European Union towards the humanization of learning communication, improve the quality of primary education, care for the physical and emotional health of schoolchildren, forming of their life competencies, and the use of innovative technologies. European primary education chooses the school model of a democratic type, which includes an adaptive approach to the organization of educational process, points out a developing and reflective learning, promotes students' socialization, unites children and adults, parents and teachers into a family.

Keywords: primary education, the member-states of the European Union, adaptive approach, interdisciplinary approach, teaching methods, reflective learning.

Ярвая Е.Б. Дидактические основы организации обучения в начальной школе Евросоюза

Аннотация. В статье рассматриваются дидактические подходы к организации обучения в начальной школе стран-членов Европейского Союза. Анализируются общие тенденции оптимизации учебного процесса на современном этапе создания нового типа европейской начальной школы, среди которых наиболее распространенными являются расширение автономии учебных заведений в вопросах планирования учебного года и выбора методов и средств обучения, интегративный подход к организации содержания обучения, адаптация режима обучения к индивидуальным жизненным ритмам и потребностям учащихся, привлечение учащихся к планированию отдельных уроков и процесса обучения, уделение внимания внешкольному образованию. Равенство шансов, образовательная свобода, детоцентризм, стандартизация содержания образования, педагогизация новейших технических средств обучения направляют развитие начальной школы стран-членов Европейского Союза в сторону гуманизации учебного общения, повышения качества начального образования, заботы о физическом и эмоциональном здоровье школьников, формирования их жизненных компетенций, использования инновационных технологий. Европейское начальное образование выбирает модель школы демократического типа, которая включает адаптивный подход к организации учебного процесса, развивающее и рефлексивное обучение, способствует социализации учащихся, объединяет в семью детей и взрослых, родителей и педагогов.

Ключевые слова: начальное образование, страны-члены Европейского Союза, адаптивный подход, междисциплинарный подход, методы обучения, рефлексивное обучение.